

LYNCH'E VE KABUSLARA ÖVGÜ

Şahan Yatarkalkmaz



Sinema yönetmenliğinin yanı sıra bir popüler kültür ikonu olarak anmak istiyorum **David Lynch**'i. Bunu yapmak için de hangi neslin ağzından konuştuğumu açık etmek önem teşkil ediyor. Türkiye'de 80'lerin sonu, 90'ların başında çocuk olanlar diye nitelendirilen, dünyada *millennial* ya da Y nesli olarak bilinen kuşaktan geliyorum ve bizim için sinemanın nerede durduğunu başka nesillere anlatmak zor. 68 kuşağıyla iyi anlaştığımızı düşünüyorum, ancak sinema sevgimizi onlar kadar başarılı aktarabildiğimizi sanmıyorum. Çünkü film kuramlarının önde gelen bir tartışması olan, psikolojik ve matematik gerçekliklerin karşılaştırılmasında arada kaldığımıza inanıyorum. Uygulamada (ve gişede) gittikçe “gerçeğe daha yakın” olduğu dile getirilen yüksek çözünürlüklü ses, görüntü ve bunlara ayak uydurabilen dekor ve setlerin cazibesi öne çıkıyor. Ama beğenilere ve eleştirilere gelince, bayağılıklar, ucuzluklar, kaba sabalıklar, hayal gücüne olan inanç ve seyircinin kendi temsillerine yönelme dürtüleri büyük büyük

teknik hataların bile rahatlıkla görmezlikten gelinmesini sağlayabiliyor. Kısaca söylemek istediğim, tüm bunların, özgün estetik yaklaşımların hikâyeye ve janr sinemalarına üstün geldiği, analog sinemanın dijitalle geçişle sarsılmadan önce dünya genelinde doruk noktasını gördüğü 90'ların mirası olduğudur. **Lynch** de, 1986'da gösterime giren **Mavi Kadife**'den 2001'de aklımızı aldığı **Mulholland Çıkmazı**'na kadar yaptığı altı film, bir televizyon dizisi ve sayısız kısa film ve reklam ile 90'ların yönetmenidir.

Bu arsız tanımı (90'ların yönetmeni) yapmayı oldukça gerekli buluyorum. Çünkü "68 kuşağıyla iyi anlaştığımızı düşünüyorum," derken de aklımda olan bir iletişimi ancak bu şekilde çözümleyebilirim. Kendisi de 68 kuşağının mensubu olan 1946 doğumlu **Lynch**'in Y kuşağına hitap etmesinde siyasi-tarihsel bir mirasın söz konusu olduğunu gözlemlemek kolaydır. İster dinlenen müziğe bakalım, ister dünya genelindeki çeşit çeşit yeni dalga sinemasının gördüğü ilgiye bakalım, ister gündelik hayatına, ister iş sonrası emeklilik hayallerine bakalım, benzer bir sonuca ulaşacağımızı iddia ediyorum: Savaş sonrası duyarlılıkların kentsel bir çarpışma sonucunda yol açtığı kuşaklar arası iletişimde geçmişini, beğenilerini ve başka birçok niteliğini 68 kuşağının etkisinde kuran bir Y kuşağı var.

Türkiye'de, İstanbul'dan dünyaya bakan bir insan olarak **Lynch**'in ölümünü yeteri kadar kişiselleştirebildiysem, artık sinema tarihi içindeki yerini de bu perspektiften okuyabilirim. Tabii kişiselleştirmek dediysem de, o çok sevdiğim **Kayıp Otoban** ve **Mulholland Çıkmazı** filmlerini uzun uzadıya yorumlamadan, asıl meseleme (akılcı, faydacı, sömürgeci dünyaya isyan) odaklanarak bu anma yazısını toparlamak istiyorum. **David Lynch** henüz güzel sanatlar öğrencisiyken resim ve heykele hareket katma dürtülerinin karşılığını sinemada bulduğu için mecra değiştiren, dolayısıyla sanat adına birincil güdüsünün estetik kaygılar olduğunu iddia edebileceğimiz bir sanatçı. Bu da dünyaya dair dertlerini öncelikle estetik seviyesinde düşünmeye ve çözmeye çalıştığını kanıtlıyor. Kısacası sinemayla/kamerayla/görsel-işitsel dille düşünmek konusunda öne çıkıyor. **Altı Kez Kusan Altı Adam** (Six Men Getting Sick- Six Times, 1966) adlı ilk kısa filminden itibaren değişmeyen tavırlarından bir tanesi de bu. Aynı şeye, olaya, duruma tekrar tekrar denk gelip, onu farklı düşünmeye zorlayan bir görsel-işitsel düşünce yaratmak. Bu nedenledir ki **Lynch**, kendi filmleriyle ilgili yorum yapmaktan en çok nefret eden yönetmenler arasına kolaylıkla girer.

Benim -hem de televizyonda- ilk izlediğim filmi *Wild at Heart* (1990) aklıma iki imgeyle kazınmış: **Willem Dafoe**'nun külotlu çorap içindeki kellesi ve ağlayarak kırmızı *Dorothy* ayakkabılarının topuklarını birbirine tokuşturan **Laura Dern**. Çok yıllar sonra bir janr olarak sürrealist filmlerin anlatılarının temelde “kırılgan ve çaresiz erkeklik” üzerine kurulu olduğunu düşünür olduğumda bu iki imge çok kuvvetli bir biçimde geri gelmişlerdi. Özellikle de *Eraserhead* (1977), *Mavi Kadife* (1986) ve *Kayıp Otoban* (1997) filmlerindeki erkeklerin iktidarsızlık, büyümemişlik veya yetersizlik ifade eden görüntüleriyle karşılaştınca, **Lynch** ile paylaştığımız hikâyeye ortasından başlamış olmak daha da anlamlı gelmişti. Zira yönetmenin en sevdiği olay örgüsü bu tartışma için çok uygun: Parçalara bölünmüş kadın karşısında parçalara bölünmüş erkeğin ego ideali tanımlayacak versiyonlarının birbirlerine kavuşma/kavuşamama yolculuğu. İyi ile kötünün, sevgi ile nefretin, medeni ile barbarın birbirine karışmadan iç içe geçtiği bir savaş alanı olarak özneler, bu yolculuğun öznesidirler. Genelde ikiye bölünen roller, çeşitli aşk üçgenleri, *Mulholland Çıkmazı*'ndaki gibi cinsiyetler arası geçişlilikler, *İkiz Tepeler*'deki gibi nesiller arası rol transferleri, *Inland Empire*'daki gibi gerçeklikler arası dönüşümler içerse de, aynı umut ve çaresizlikleri barındırarak o ortak bölünmüşlük paydasına geri dönerler. *Mavi Kadife*'de Sandy/Dorothy-Jeffrey/Frank denklemi, bu modern ataerki matrisin en erişilebilir ve takip edilebilir örneğidir fikrimce. Psikanalizi yapıldığında, kadının temsil ettiği modern toplum karşısında çaresiz kalan erkeğin çocuklaşma, paranoid şizofreni, amnezi gibi türlü türlü nevroz ve psikoza kapılması işlenmektedir. Bu durumda **Lynch** anlatılarının karakterleri birbirlerinden bağımsız ve uzak değil, birbirlerinin tamamlayıcı parçalarıdır.

Fakat **Lynch**'i anarken, onu aynı dertleri işleyen diğer sanatçılardan ayıran yanına vurgu yapmak istiyorum. 90'larda tarihin sonunda durduğuna ve dünyaya mutlak hakimiyet kurduğuna inanan imparatorluk küstahlığının ortasında Amerika'da film yaptığını hatırlamak gerekiyor bu noktada. Belki de 1930'lardan beridir süregelen algısında, her şeyde dramatik bir birlik gören Amerikancılık, siyaset söz konusu olduğunda kaçınılmaz olarak dünya tarihinin tüm acı ve kederlerinde bireyin mutlak sorumluluğunu görüyor, tam tersi değil. Oysa iş psikolojisine geldiğinde hesaplar tam tersi yönde işliyor ve bu sefer dünya tarihi bireyin tüm acı ve kederlerinde mutlak sorumluluğa sahipmiş gibi nitelendiriliyor. Bu çelişkinin belirtilerini çeşit çeşit etnografik çalışmanın **Levi-Strauss**'u

mezarında kıvrandıracak edebi ve dramatik anlatımlarında ya da daha yaygın bir biçimde popüler dergi röportajlarının gereksiz girişlerinde, gazetecinin herhangi bir ünlü ile buluştuğu ortamı anlatmasında gözlemlemek mümkündür. Sanki her şey birbirine bağlıymış ve tüm parçalar yalnızca ve yalnızca hikâyeye hizmet ettiği sürece önemliymiş gibi. Hikâye anlatıcılığına aşına olan herkes için temel bir hata, anlatımı anlatı ile karıştırmaktır. Bu, tematik olanla estetik olanı, içerikle üslubu, bireyle toplumu, psikolojik olanla politik olanı, başarıyla zaferi, gerçeğe hakikati, ahlakla etiği vb. birbirine katmak ve anlamının ötesine şişirmek anlamına gelebilir. Bu aynı zamanda, bireyin hikayesini ahlakın tüm kirletici unsurlarından arındırmak gerektiği anlamına da gelebilir; aksi takdirde tüm süpermen projesi çöker. Düşünün ki Amerikan kahramanı için halen kapsamlı bir çelişki alanı yok. Ya her açıdan parça parça doğru olmak zorundadırlar ya da tutarlılık tamamen terk edilecektir. **Obama** ve **Trump**, en az birbirleri kadar Amerikan kahramanıdır.

Benim son derece seçici, önyargılı ve ayıklayıcı nezdinde, **Lynch**'in güzelliği de burada yatar. Tüm parçalar önemlidir, ancak büyük bir anlamın ya da anlatının hizmetinde değildir. Yine de bunun kitlesel bir bağımlılık olduğunu ve tıpkı ABD'nin kendi hayal kırıklıklarının sancılarını çektiği gibi, dünyanın geri kalanının da 1990'lardan itibaren buna katıldığını vurgulamak gerekir. Bir kez daha, insan tek bir nedensel bağlantıyı dahi açıklamakta başarısız olmasına rağmen, her şeyin bağlantılı olduğuna körü körüne inanılabilir olması çağdaş bir trajedi değildir de nedir? Savunması mümkün değil ama yine de her şey bağlantılı olmak zorunda! Bu olağanüstü çelişki, anlayışın tüm nesnelerinde tutarlılık ve tamamlanmışlık arzulayan modernlikten sonra, fakat o modernlikten yoksun izleyiciyi bir **Lynch** filmiyle karşılaştığında tabii ki çılgına çevirecektir. Biz delilere ise son derece anlamlı geliyor. Dünyayı yaşamın değil projelerin alanları olarak görenlere öfkeyle bakan nesillere tercüman olduğu için ruhu rahat gezinsin; kırmızı perdeli odada buluşmak üzere **David Lynch**.